

ابوالصجد مجدود بن آدم

سنائی غزنوی

حقیقة الحدیقة

نگارشی و گزارش

از تمام باب‌های حدیقة الحقیقة

دکتر حمیرا زمرّدی

دانشیار دانشگاه تهران

تهران - ۱۳۹۳

سرشناسه	: ستایی، مجدودین آدم، ۹۴۷۳ - ۵۲۵ ق
عنوان قراردادی	: حدیقه الحقیقه و شریعه الطریقه. برگزیده
عنوان و نام پدیدآور	: حقیقه الحدیقه / گزینش و گزارش حمیرا زمردی.
مشخصات نشر	: تهران: میترا، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۲۷۲ ص.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۸۴۱۷-۸۹-۵
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتاب حاضر گزیده‌ای از کتاب حدیقه الحقیقه اثر ستایی است
موضوع	: شعر فارسی - قرن ۶ ق.
موضوع	: شعر عرفانی - قرن ۶ ق.
شناسه افزوده	: زمردی، حمیرا، ۱۳۴۷ -
رده‌بندی کنگره	: PIR ۴۹۴۴ / ۱-۹ ۱۳۹۳
رده‌بندی دیوبی	: ۱ / ۲۳ ۶۸
کتابشناسی ملی	: ۳۴۴۱۸۶۵

حقیقه الحدیقه

ابوالمجد مجدودین آدم سنلانی غزنوی
 گزینش و گزارش دکتر حمیرا زمردی
 چاپ نخست: پاییز ۱۳۹۳ - چاپ: چاپخانه روحانی
 حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی: گنجینه
 شمار: ۱۰۰۰ نسخه

حق هرگونه چاپ و نشر برای نشر میترا محفوظ است.

نشر میترا: خیابان مجاهدین اسلام، شماره ۱۸۲

تلفن: ۲۲۱۳۳۵۰۵، ۲۲۵۰۴۲۲۴، فاکس: ۲۲۵۰۴۲۲۴

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۴۱۷-۸۹-۵ ۹ - ۵ - ۸۴۱۷ - ۹۶۴ - ۹۷۸ - ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۸۴۱۷ - ۸۹ - ۵

فهرست

۵	پیش‌گفتار
۷	زندگی‌نامه‌ی سنایی
۹	باب اول - «در توحید باری تعالی»
۴۱	باب دوم - «در وصف قرآن»
۴۴	باب سوم
۵۸	باب چهارم - «در ستایش عقل و عاقل و معقول»
۶۳	باب پنجم - «در فضیلت علم»
۷۳	باب ششم - «در ذکر نفس کلی»
۹۱	باب هفتم - «در غرور و غفلت و نسیان، در بیهوده‌خندیدن»
۱۱۳	باب هشتم - «در بیداری از خواب غفلت»
۱۳۰	باب نهم - «در حکمت و احوال و مذمت شعرای مدعی و طعنان و عجز»
۱۳۹	باب دهم - «در سبب تصنیف کتاب»
۱۴۸	تعلیقات
۲۷۱	منابع

کس نگفت این چنین سخن به جهان
گر تو دیدی بگو بیار و بخوان

«پیش‌گفتار»

شعر سنایی نماد عطر و عطرانهای فارسی است که به لحاظ تکنیک‌های زبانی و نیز موضوعی اعم از عرفان و اندیشه و هنر، او را در میان شاعران به عنوان شاعری آغازگر و به قول استاد شفیع‌الدینی شاعری epoch-maker / دوران‌ساز به حساب می‌آورد.

شاعری که شعر او سرچشمه‌ی آشنایی با عطر و مولوی است و شاعران بزرگی همچون مولوی نسبت به او آدای سپاس و حق شناسی کرده‌اند.

«ترک جوشی کرده‌ام من نیم خام از حکیم غزنوی بشنو تمام»

(مثنوی)

«عطر روح بود و سنایی دو چشم او

(غزلیات شمس)

«بشنو این پند از حکیم غزنوی

(مثنوی)

«هرکه سخنان عطر را به جد خواند اسرار سنایی را فهم کند و هرکه سخنان سنایی را به اعتقاد مطالعه نماید کلام ما را ادراک کند و از آن برخوردار شود و برخوردار»

(مناف، ص ۴۵۸)

ازین رو باید گفت شعر سنایی، عطر و مولوی به لحاظ شناخت مآخذ فکری عرفان اسلامی از اساسی‌ترین منابع و سرچشمه‌های عرفان اسلامی است. گذشته از محتویات و مضامین اشعار این بزرگان که در حوزه‌ی جغرافیا، بی‌خراسان بزرگ از غزنه تا نیشابور و بلخ که مولد این شاعران و عرفای بزرگی همچون ابراهیم ادهم است رواج داشته است، این حوزه، مرکز تعامل و تبادل اندیشه‌های کهن عرفانی مشرق زمین اعم از تفکرات هندی خصوصاً عرفان بودایی بوده است.

ازین‌روست که پاره‌ای از حکایات عرفانی فارسی به لحاظِ موتیف Motife و محتوای فکری از ساختار یا اصلی هندی بهره‌مند بوده‌اند مانند حکایت «فیل و شهر کوران» یا حکایات مبتنی بر شناخت پنداری در حکایت حدیثِ بط (حقیقه‌الحدیقه، ۶۹) و... که بعضاً از حکایاتِ مشترکِ کلّیه و دمنه، حدیقه‌ی سنایی، مثنوی مولوی و دیگر متون عرفانی یا حکمی است، همگی یادآور این بهره‌مندی هستند و البته بسط این مبحث، مجال دیگری می‌طلبد.

حکایت‌پردازی و آوردن حکایاتِ تمثیلی از شیوه‌های رایج مبلغان آیین‌های عرفانی هندی و ایرانی است و اصولاً آموزه‌ای شرقی به شمار می‌رود.

نمونه مسلم است این که سنایی با ایجاد تحوّل در ساختار سنتی شعر فارسی در دو محور زبانی و تکرار و تخیل شاعرانِ پارسی‌گوی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

هم‌چنین و با استفاده از تکنیک‌های روایی و آوردن حکایاتِ مبسوط در حدیقه‌الحدیقه، راهی جدید را برای شعر تعلیمی عرفانی فارسی قرار داده است تا مولوی در مثنوی، آن را به کمال و حدّ اعلای رساند.

در گزینش حاضر بران می‌توانیم متناظر به ابتکار سنایی در حکایت‌پردازی عارفانه و اقتفاء از سنتِ حکایت‌پردازی هندی در گزینش و گزارش ده باب از حدیقه‌ی سنایی، تمامی حکایات مندرج در باب‌ها را مورد نظر قرار دهیم تا علاوه بر بهره‌مندی دانشجویان عزیز از جذابیت و شیرینی حکایاتِ حدیقه، هدف سنایی را از هیچ مباحثِ عرفانی مربوط به هر حکایت بازنماییم و نیز به سنتِ ابتکاری سنایی در حکایت‌پردازی عارفانه در سرودن حدیقه وفادار باشیم. چرا که عرفانِ تعلیمی سنایی و درک حکمت او در بابِ نسبتِ شرقی حکایت‌پردازی از امتیازاتِ منحصر به فردِ حدیقه‌الحدیقه است و از این‌روست که حدیقه‌الحدیقه نهاده‌ایم تا به محوری‌ترین حقایق این اثر اشارتی داشته باشیم.

گزینش و گزارش حاضر از روی نسخه‌ی مصحّح استاد مرحوم سما علی مدرّس رضوی انتخاب شده است و طرح اصلی گزینش آن به توصیه و هدایت علمی استاد دانشمند دکتر مظاهر مصفاً بوده است که از سالیان گذشته انجام چنین تحقیقی را بر مبنای تلخیص تمام حکایات، بایسته می‌دانستند، تا این مقصود به حصول پیوست.

اینک سلامتی و طول بقای ایشان را از ایزد منان خواستارم و امید که سایه‌ی پُرمهر ایشان بر آسمان ادب و فضل و شعر مستدام بماند. «لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَ لَكَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَ لَنُغْنِمَنَّ دَارُ الْمُتَّقِينَ» (نحل ۳۰/)

تیرماه ۱۳۹۲ خورشیدی

حمیرا زمرّدی

زندگی‌نامه‌ی سنایی

ابوالفضل مجدود بن آدم سنایی غزنوی در سال ۴۶۷ در غزنه متولد شد و در سال ۵۲۹ در همان جا درگذشت. همان‌جا درگذشت. مقام علمی سید روشنی تحصیل علم و معرفت او و بیانگر حکمت و دانش پژوهی او به حد کافی بوده است.

دو دوره‌ی مهم زندگی سنایی رخداد است در دربار سلطان غزنوی و مداحی او تا مسئله‌ی تحوّل احوال و در نتیجه تحوّل فکر و اندیشه را به حصول می‌پیوندد. آن جا که در مواجهه با «دیوانه‌ی لای‌خوار» که به ساقی می‌گوید: «پرکندند بی تا به کوری چشم ابراهیمک غزنوی و به کوری چشم سناییک شاعر» بنوشم فصلی جدید در زندگی او آغاز می‌شود و از مرحله‌ی مداحی به مرتبه‌ی شاعری عارف می‌گراید.

او پس از سفرهای زیادی دوباره به غزنین بازگشت و حاصل سفر آفاقی و انفسی او سرودن حدیقه الحقیقه (فخری‌نامه یا آئهی‌نامه) است که در ده باب سروده و به همراه شاه غزنوی تقدیم کرد اما هنوز آن را به پایان نبرده بود که به تبی مبتلا شد و درگذشت و پس از آن «تدین علی رُفَاء» حدیقه را تنظیم و بخش‌بندی کرد.

آثار سنایی عبارتند از:

- ۱- حدیقه الحقیقه که در بحر خفیف و در ده باب تنظیم شده است. ۲- سیر العباد الی المعاد، مثنوی رمزی عارفانه شامل ۸۰۰ بیت که شرح سفر تخیلی سالک در عالم غیب است.
- ۳- کارنامه‌ی بلخ، مثنوی در بحر خفیف شامل ۵۰۰ بیت در احوال مردم بلخ و زندگی او ۴- تحریمه القلم، مثنوی عارفانه در ۱۰۰ بیت خطاب به قلم ۵- مکاتیب سنایی، مجموعه‌ی آثار منثور سنایی است شامل چتند نامه ۶- آثار منسوب به سنایی که عبارتند از: عقل‌نامه، عشق‌نامه، طریق‌التحقیق، سنایی‌آباد.